

GÉNMEGŐRZÉS RÉGI HÁZIÁLLATFAJTÁK ÉRTÉKE

Koppány Gábor

Országos Mezőgazdasági Minősítő Intézet, Budapest

Úgy gondolom, hogy a téma bevezetője nem lehet más: Isten éltsen Imre!

Nagyon balga dolog lenne, ha a szerző, a címben szereplő témáról „tudományos közlemény”-t írna egy ünnepi kiadványba annak, akinél senki sem tudja jobban az őshonos háziállatfajták megőrzésének, megőrizhetőségének és értékének történetét, jelenlegi helyzetét és jövőbeni lehetőségeit.

A régi fajták megőrzése, megmaradása azoknak az embereknek köszönhető, akik annak ellenére, hogy mezőgazdaságunk, és ezen belül állattenyésztésünk az intenzív fajták felé mozdult el az ismert okok miatt az 50-60-as években, mégsem mondtak le a hagyományokról, ragaszkodtak az örökségükhöz és akkor, amikor már a megélhetésükről volt szó, mégis megtartották nagyapáik fajtáit.

Azokban az időkben a TSZ-ek és Állami Gazdaságok – és ezt Imre tapasztalatból tudod – igen erős központi – finoman szólva – irányelvek alapján dolgoztak, nehéz és kockázatos volt ezekkel szemben tenni. A régi, őshonos fajták olyan üzenetet hordoznak és közvetítenek megjelenésükkel, viselkedésükkel, a környezetükhöz és a velük foglalkozó emberekhez való viszonyukkal, hogy aki „venni” tudja ezeket, abban biztosan lappang valami az egészséges magyar érzelemből, történelmi hányattatásunk során született szívósságunkból, az egész Kárpát-medencéhez kötődő hovatartozás-érzetből.

Ilyen emberek is dolgoztak valamikor ezekben a szocialista nagyüzemekben, és sokat köszönhetünk nekik is azért, hogy ma egyáltalán génmegőrzésről beszélhetünk. Ezek közé tartozol Te is, Imre!

A hivatalos génmegőrzés kezdete – egy szűk szakember gárda kitartó munkájának, valamint az akkori minisztériumi illetékesek belátóképességének köszönhetően – a 70-es évek elejére, pontosan 1974. május 14.-ére tehető. Ekkor született egy minisztériumi határozat, amelynek tartalma szerint a magyar állam költséghozzájárulást fizet a kijelölt őshonos fajták tartóinak.

Első lépésként meghatározták, hogy mely fajták tartozzanak ebbe a csoportba.

Érdekesség, hogy a klasszikus, ma is idetartozókon kívül ide sorolták a bivalyt, a komondort, a magyar fakó lovat és a gidránt. Hogy milyen megfontolás alapján, az csak feltételezhető, de meg nem érthető. Mert miért csak a komondor, miért csak a gidrán, senki nem tudja. Bizonyára valamilyen személyes indíttatásból, megfelelő befolyással bíró beosztással a háttérben történt az idesorolás.

Az „állami” kutyák felszámolására az után került sor, hogy követhetlenné vált a kölykök sorsa, valamint a kihelyezésekhez nem lehetett találni partnert.

A bivaly támogatásának megszüntetése azzal volt indokolt, hogy a szomszédos országok bivalyállománya (Románia, Bulgária, Jugoszlávia) sokkal nagyobb létszámmal bír, hasznosítása ott még mindig gazdaságos (bivalytehenészetek-tej), tartásának nagyobb tradíciója van, mint nálunk, stb. úgyhogy tartsák fenn ők a bivalyt. Az, hogy a hagyományos magyar lófajták közül miért csak a gidrán szerepelt az őshonosok ezen körében, arról fogalmam sincs. A magyar fakó esetében személyes élményemet tudom elmondani: annak idején (ez már a nyolcvanas évek elején, 83-84 táján történt, hogy az akkori OTÁF telepen gyűjtötték össze egyes fajták állományait (Magyar szürke, racka, cigája, mangalica, komondor, és magyar fakó ló). Vidékről felkerülvén, az elsők között kellett látogatást tennem a nagyállási telepen, ahol a szokásos helyszíni bejárás után jegyzőkönyvírásra és kiszállási jelentés írására került sor. Ezekben leírtam, hogy ilyen fajtát – mármint magyar fakó – nem ismerem, azzal meg végképp nem értek egyet, ha már ló fajtatanból hiányosak is az ismereteim, hogy az elsődleges célként megfogalmazott fakó szín „rögzítésére” és szaporítására olyan idegen fajtákat használjanak, mint az achal-tekini (remélem jól írtam) – bár e fajtában igen gyakori a fakó szín –, és kizárólag ennek a célnak alárendelve később egy sárga csehszlovák import mént. A ló színöröklése egy külön tudomány. A történet vége az lett, hogy ha néhai Kovács Iván (Isten nyugosztalja) nem mondja nekem azt, hogy ha ezeket a papírokat a megjegyzéseimmel leadom, akkor nem sokáig fogok a cégnél dolgozni, akkor lehet, hogy ezeket a sorokat most nem én írom. Később mégis megszűnt ez a tenyészet, mint ősi magyar fakó, és sporttípusú magyar félvérként adott kiváló lovakat a fogatsportnak.

Az állami költséghozzájárulással fenntartott tenyészetekkel az OTÁF és jogutódjai az ÁTMI, az MMI közvetlenül kötött szerződést a tenyésztési, tartási, takarmányozási, állategészségügyi követelményeket illetően, és az évi felülvizsgálatokat követően (de milyen felülvizsgálatok!! – jó hangulatú, szakmailag és emberileg egyaránt építő jellegűek, lakodalmi ellátású ünnepek) történt az elszámolás. A szerződésben leírtak szerinti teljesítés-arányos kifizetés is előfordult – egy híres nagyüzem esetében jelentős állami támogatás megvonással, meglehetősen nagy vihart kavarva – de általában jól működött a rendszer. Igaz, akkor az állatlétszámok még meglehetősen alacsonyak voltak.

A génmegőrzés szervezeti felépítésében és szakmai munkájában jelentős változást hozott a 90-es évek eleje. Akkor ugyanis megalakultak a fajtákhoz kötődő tenyésztő egyesületek, szervezetek, szövetségek. A fajtafenntartó Országos Mezőgazdasági Minősítő Intézet (OMMI) ettől kezdve ezekkel kötötte meg a génmegőrzéssel kapcsolatos szerződéseket.

Az egész állattenyésztési társadalom nagy örömmel fogadta az állattenyésztésről szóló 1993. évi CXIV. törvényt, valamint az ehhez kapcsolódó miniszteri rendeleteket. Ebben a 11.§ (1),(2),(3) és a 12.§ szól a védett őshonos állatfajták, veszélyeztetett fajták témaköréről. Ebben rögzítve lettek olyan fontos tételek, mint: eredeti állapotban való megőrzésük nemzeti érdek és állami feladat, őshonosságuk miatt védetteknek kell tekinteni ezeket a fajtákat, fenntartásukhoz az állam támogatást ad.

A miniszteri rendeletek: 36/1994.(VI.28.) FM-KTM együttes rendelet e fajták körének megállapításáról szól, a 37/1994.(VI.28.) FM rendelet ezeknek a fajtáknak a fenntartásáról és támogatásuk rendjéről szól.

Ebben a törvényben és rendeleteiben kaptak hivatalos elismertséget a fajták és a tenyésztő szervezetek, a meghatározott feltételek teljesítésének megléte esetén.

Nem említettem még – amely szintén rendeleti szabályozás alatt működik – az őshonos apaállat előállítását, felvásárlás, kihelyezés kérdéskörét.

Valójában állami apaállat csak az őshonos fajtáknál létezik, és a fajtafenntartó kötelessége, hogy az általa előírt tenyésztési programnak megfelelően gondoskodik a meglévő vonalak fennmaradásáról az elismert tenyésztő szervezetekkel való szoros együttműködéssel. Ez magyar szürke bikákat, mangalica kanokat és őshonos kosokat jelent. A nőivarú létszámok növelése szükséges még ahhoz, hogy a jelenlegi genealógiai tenyésztést felváltsa a genetikai, bár egyes fajtáknál (pl. magyar szürke) egyes vonalakban már megindult ez a folyamat.

Reménykeltő, hogy az általánosságban a magyarországi nőivarú létszámok csökkenésével ellentétben, az őshonos állománylétszámok nőnek. Ez persze nem mindig minőségi, ellenőrzött, a génmegőrzési feltételeknek megfelelő állományokat jelentenek – ezt nem részletezem, hisz a mindennapi közös egyesületi munkánk során számtalanszor vetődnek fel ezzel kapcsolatos problémák, így Te ezzel teljesen tisztában vagy – de legalább nő a fajtalétszám, amely megfelelő módon, nem könnyen bár, de kezelhető.

Az a bizonyos 1000-es nőivarú egyedszám, amit a FAO is elfogadott mint a megőrizhetőség minimuma, a Te javaslatod alapján vált nemzetközileg is irányadónak (persze a megfelelő feltételek mellett), a jelenleg őshonosnak elfogadott és besorolt fajok és fajták tekintetében ennek eléréséhez még vannak tennivalóink (pl. a színes mangalica fajtáknál, egyes őshonos juhajtáknál, és néhány baromfifajtánál, stb.). Fontolóra kell venni, hogy mely gazdasági állatfajták sorolhatóak még az őshonosok közé (gondolok itt arra, hogy a bivaly csak ide tartozhat, a szamár, a kecske, egyes galambajták, a magyar kacska és lúd, a szerintem már veszélyeztetett klasszikus magyartarka).

Sajnos fordítva ültünk arra a bizonyos „székre”. Tudniillik nem a szükséglet szerinti összegkeret fordítható fenntartásra, hanem amennyi a keret, azt kell be- és szétosztani. Ebből fakadóan a támogatási összegek több, mint tíz év óta ugyanolyan tarifával működnek, talán most sikerül valamennyi növelést elérni. Ha a tenyészállatok árát nézzük – különösen az őshonosokét – messze nem az értékükön szerepelnek. Az állam által – génrezerv céllal – felvásárlásra kerülő apaállatokkal az a furcsa helyzet áll fenn, hogy az adott keretösszegig – ami nagyon alacsony – vagy keveset vesz meg drágán, ekkor még kevésbé tudja az igényeket kielégíteni, vagy viszonylagosan sokat, de olcsón, amivel az előállító bekerülési költségeinek töredéke sem térül meg, így kedveszegetté válnak a tenyésztők, ami veszélyezteti végső soron a génmegőrzést is. A jelenlegi szabályok szerinti költség-hozzájárulás messze nem fedezi a tartási költségeket, ebből következően nagyon nehéz betartatni azokat a követelményeket, amelyek megléte esetén fizethető csak ki a támogatás. A tenyésztők, tartók szektor szerinti összetétele nagyon vegyes. A Nemzeti Parkok és a parkok területén gazdálkodóknak „hivatalból” őshonos állatokat kell tartaniuk, és ez jó, de nem elégséges. A régi, tradicionális tenyésztők egyre jobban gazdasági kényszer alatt vergődnek, a megélhetésükért küzdenek nap mint nap, és az őshonosok tenyésztése, tartása nem tartozik a leggazdaságosabb ágazatok közé. A hobbitartóknak teljesen más a fő foglalkozásuk, messze az állattenyésztéstől, rájuk csak kivételes esetekben számíthat a génmegőrzés. Az 1994-ben bevezetett „Biológiai Alapok” támogatási rendszer valamit javított a helyzeten, de a problémát nem oldotta meg, és csodálni való, hogy ilyen helyzetben, amikor az egész állattenyésztés, főleg a nagyállatok területén, kritikus gazdasági állapotban van, az őshonos állományok létszámban mégis növekednek. A több alkalommal kezdeményezett, és talán most elfogadásra kerülő támogatási összeg növelésére irányuló javaslat javíthat a helyzeten.

Az optimálisához közeli helyzet, a génmegőrzés és a gazdaságosság vonatkozásában valójában az lenne, hogy egy erős árutermelő és értékesítési háttérrel, a termékekből képződött nyereség bizonyos része támogatná a génmegőrzést, ami persze biztos árualap, stabil piac és feldolgozó háttér függvényében valósítható csak meg, országosan koordináltan. Ezzel tulajdonképpen elérkeztünk a régi háziállatok értékei címszóhoz, ami már a jelen. A faji sajátosságokat figyelembe véve – túl azokon a nagyon fontos szempontokon, amit már számtalanszor Te is leírtál (kulturális, néprajzi, tudományos, oktatási, stb.) –, vannak már jól működő és fejlődő értékesítési együttműködések (mangalica- OLMOS és TÓTH, magyar szürke – HIPP, PICK stb.), amelyek tovább szélesíthetők, de juh, baromfi vonatkozásban még semmi biztató nem történt.

EU-s szempontból is fontos témakör, amivel a fajták egyesületei már több éve foglalkoznak, de forráshiány és a témához kapcsolódó támogatási lehetőségek nem igazán adnak biztatást. Mint mindennek, ennek is a pénz az alapja az igazi beindításhoz. Ha igaz, hogy a natúr és biotermékek értékesítésénél nincs kvótakorlát, az állati termékeknek nagy lehetőségük lenne.

A sokat emlegetett hungarikumok az én értelmezésem szerint olyan termékeket jelentenek, amelyeknek mindenük, az elejétől a végéig csak hazait jelent, a fajtától a feldolgozáson keresztül az értékesítésig minden magyar.

Tudom, hogy a natúr, bio fogalmak nem fajtához kötöttek, és manapság nagyon nehéz olyan termékpályát találni, ami megfelelne a fentieknek, de zöldség, gyümölcs, fűszer és gyógynövény példák már vannak erre, amelyek a szigorú minőségbiztosítási feltételeknek is megfelelnek.

Ez a cél nem elérhetetlen az őshonos állatfajok és fajták tekintetében sem, de nem könnyű feladat. Az egyesületek szegények, az állami források korlátozottak, a szervezeti felépítés nem ennek az iránynak kedvez. Személyi, tárgyi, anyagi és szemléletbeli feltételek hiányoznak. Nagyon fontos lenne, hogy az egész őshonos témakört szorosan együtt kezeljük a természetvédelemmel, erre az utóbbi idők együttműködési kísérletei már biztatóak, de sajnos ezek helyi és egyedi formában valósulnak meg, nem pedig országos szinten.

A génmegőrzésben – elsősorban az általad kezdeményezett és a mai napig működő nemzetközi együttműködések (Isd. DAGENE) tekintetében – sokat segítenének ezek a ma még nem teljesen kidolgozott és végiggondolt programok, amelyek nélkül nem tudunk átlépni a jelenleg fennálló problémákon, de hát ez sem csak az őshonosokat érintő kérdéskör.

De ne legyünk elégedetlenek, mert bár lassan és sok akadályt már leküzdve talán eljutunk odáig, hogy az itt kialakult, itt megőrzött őshonos és régen honosult fajtáink elnyerik méltó helyüket, és egyszerre tudnak eleget tenni a múlt örökségének megőrzésében és az új kihívások teljesítésében.

Ez egy meglehetősen optimista mondat volt, de ehhez hozzá kell még tennem, hogy olyan emberek nélkül, mint Te vagy, ez nehezen fog menni. Remélem, hogy a melletted sokat dolgozók közül azért vagyunk néhányan. Azt is reméljük, hogy Te – az őshonos állatok megőrzéséért fáradozók élő klasszikusa – még sokáig fogsz velünk vitatkozni egy-egy témának a megbeszélése közben a mi szellemi gazdagodásunk és elkötelezettségünk mélyítése érdekében.

Ehhez kívánok Neked és magunknak még sok pusztai, gumicsizmás együttlétet!